

Privat långtids- barnpassning – barnpensionat

År 1899 nämns för första gången barnpensionat i svensk press. Det är i en reseskildring från Åland publicerad i *Svenska Dagbladet*, skriven av psedonymen Satyr:

– Min ciceron och jag vandra emellertid rundt viken på den hvita sandgången under furukronorna närmast stranden. Ned mot denna grönskar på ena sidan ett öppet fält, och här håller man på med en nybyggnad.

Under innevarande sommar inredes den till en liten provisorisk restaurant, upplyser min följeslagare, men till nästa sommar blir den en sorts barnpensionat.

– Ett barnpensionat?

– Ja, något ditåt. Se, denna omgifning! Kan man tänka sig någon härligare lekplats för barn. Här finnes allt. Skogen och den gröna ängen och det grunda, klara och svala hafsvattnet, där de kunna bada riktigt, om de vilja, eller också endast vada ut så långt, som de uppkafade byxorna eller dito upphållna små flickkjolarna tillåta. Och – detta är härvidlag en ny idé – om några föräldrar, som ligga borta på det egentliga Mariehamn för att söka hälsa och krafter, äro för nervösa att varje kvart omsvärmas af de skrikande småttingarna, så kunna de helt enkelt inackordera dem här i detta hus vid denna idylliska vik och för resten hälsa

på dem så ofta det dem lyster om dagen. Äfven komma vi att taga några gratisbarn från Allmänna barnhuset i Stockholm och dito från Helsingfors. Och för att göra pensionatet eller stugan så landtlig och idyllisk som möjligt målas den enligt gammal sed i varmt rött med hvita fönsterlister.¹

I texten målas en härlig bild upp kring det barnpensionat som är tänkt att öppnas vid stranden i Mariehamn året därpå. Om just detta kom till stånd vet vi inte, men det var kring sekelskiftet 1900 som barnpensionat startades i Sverige. Det första kan ha varit Krokens konvalescenthem som öppnade 1909 i Västergötland.² Att det var först hävdas i en tidningsartikel publicerad 1924. Den säger också att Lillgården nära Södertälje startade ungefär samtidigt. Konceptet barnpensionat ska då enligt artikeln ha varit en fullkomlig nyhet. Fröken Tyra Rinmans pensionat för friska och sjuka barn i Hindås sägs sedan ha startat 1914, och därefter öppnades fler och fler barnpensionat. Ja, enligt artikeln växte det under 1920-talet fram barnpensionat »nästan som svampar ur jorden»³ (bild 14). Det var också från mitten av 1920-talet till slutet av 1950-talet som barnpensionaten hade sin storhetstid. Därefter blev de färre för att slutligen helt upphöra på 1970-talet. Det visar vår analys av 689 annonser för barnpensionat. I det här kapitlet resonerar vi kring vad barnpensionat var för något, hur många som fanns och vilken roll de fyllde för föräldrar och barn.

AFFÄRSMÄSSIG LÅNGTIDSBARNPASSNING

Det är inte helt enkelt att definiera vad barnpensionat var för någonting, men i huvudsak erbjöd de långtidsbarnpassning mot ekonomisk ersättning. Vad det kostade, hur de var organiserade, vem eller vilka som drev dem, när de var öppna och storleken på personalstyrkan kunde variera. Också innebörden i själva benämningen barnpensionat skiftade något i betydelse under den period då de

Syster Majas Barnpensionat,
Lyckebo, Rönninge.

1 Juni öppnas å det naturrika Rönninge ett mindre barnpensionat. Ca 3 barn mellan ålder 3—12 år mottagas. Pensionatet äges och skötes av utexaminerad sjuksköterska och avser att bereda ett gott hem och god vård för barn, som behöva vistas på landet. Är särdeles lämpligt för barn, vars föräldrar ej äro i tillfälle att medfölja de små. Pris pr dygn 3 kr. Lungtuberkulösa barn mottagas ej. Rika Tel. Rönninge 14. Ref. Dalahemmet Leksand, Dr. Abram Nilsson, Fru Carl Malmén (Adress innan den 7 Maj Leksand, Rika Tel. 58.)

Barnpensionat
Grankullens Konvalescenthem för barn
HINDÅS,

emottager barn i ålder 3—15 år. Pens. 250:— pr månad, 8:— pr dag incl. undervisning och tvätt. Under skolfrierna emottages äfven skolgång i behof af hvila och rekreation. Tillfälle till sport i vackra omgifningar, godt bord samt bästa tillsyn. Alla upplysningar angående hemmet lämnas på begäran af innehafvarinnan

ANNE-MARIE HOLMBERG,
Tel. 21. ex. sjuksköterska.

Bild 15. Annon från 1915 för Syster Majas barnpensionat. DN 11/4 1915, s. 15.

Bild 16. Annon för Grankullens Konvalescenthem. Göteborgs Dagblad 20/12 1921, s. 2.

var aktiva. Gemensamt var att barn kunde inackorderas och passas under kortare eller längre tid. Formuleringen »kortare eller längre tid» var vanlig i barnpensionatens annonser. Vanligtvis innebar det från ett par dagar till vecko- och månadslånga vistelser. Vi vet att några barnpensionat tog emot barn per timme men också att det fanns barn som inackorderades så länge som hela år.⁵ I enstaka fall var barnpensionat den huvudsakliga platsen för barns uppväxt.

I den första tidningsannonsen för ett barnpensionat, publicerad 1915, skriver Syster Majas barnpensionat att en vistelse där »är särdeles lämpligt för barn, vars föräldrar ej äro i tillfälle att medfölja de små» (bild 15). Därmed förklarades skillnaden mellan ett barnpensionat och ett vanligt pensionat där föräldrar och barn kunde inkvarteras tillsammans. Att föräldrar inte förväntades följa med barnen nämndes sedan inte, vare sig av Syster Majas barnpensionat eller någon annan av annonsörerna till de 689 barnpensionatsannonser som vi har hittat. Det indikerar att konceptet barnpensionat snabbt etablerades och förstods som varande något specifikt för barn.

Barnpensionaten hade ibland en särskild inriktning mot ett visst åldersspann. De vanligaste åldrar som nämns i annonserna var 2, 3

år upp till 7 år. Totalt fanns annonserbjudanden om inackordering av barn från spädbarnsålder upp till 15 år. I tidningsartiklar har vi sett exempel på att man tog emot även barn i 17–18-årsåldern.⁶

Det fanns barnpensionat som låg i stadsbebyggelse, men de flesta drevs i större, lantligt belägna villor och herrgårdar. I sina annonser som riktades till potentiellt intresserade föräldrar marknadsförde de sig ofta som små och hemtrevliga. Där sades sällan hur många barn som togs emot men flera framhöll att deras verksamheter var små och hade få barn. Den annons som nämner det största antal barn som kunde bo där samtidigt angav att det fanns plats för 15 barn.⁷ I tidningsartiklar framträder en annan bild. Där finns flera uppgifter om barnpensionat som rymde mellan 20 och 30 barn och ett par där 50 barn eller fler kunde inkvarteras samtidigt.⁸

Att barn inackorderades under längre tidsperioder och ofta under sommaren gör att barnpensionat har viss likhet med barnkoloniverksamhet⁹, sommarhem¹⁰ och feriebarnsinackordering¹¹. Men till skillnad från dem var barnpensionaten inte tillgängliga enbart under skolloedigheter. Till viss del finns även likheter mellan barnpensionat och privat fosterhemsplacering i familj.¹² Skillnaden är att fosterhemsplacering innebar att enstaka barn placerades i familj medan barnpensionaten inackorderade många barn på samma gång och ofta drevs kommersiellt av ensamstående kvinnliga entreprenörer, med eller utan anställd personal. Eftersom bara ett fåtal av de tidigaste barnpensionaten erbjöd undervisning på plats kan de heller inte riktigt jämföras med internatskolor.¹³

Ytterligare en skillnad mot dessa andra verksamheter för barn var att de visserligen ibland var avgiftsbelagda men att barnpensionaten alltid tog ut en avgift för inackordering. I en del fall var det subventionerade avgifter, och vi har sett exempel på att andra än föräldrar betalade avgiften – ett exempel var Föreningen Östergötlands Barn (FÖB) – men i regel var det föräldrarna själva som stod för kostnaden.

Några barnpensionat som fanns i början av perioden kallades även för konvalescenthem (bild 16), vilket visar att barnpensionaten hade koppling till sjukvård och att deras rötter går att finna i verksamheter som vilohem och vårdinstitutioner. Men rötterna fanns även i hotellverksamhet och vanliga pensionat. Så här sade barnpensionatsägarinnan, Sofiasyster Gerda Lundgren, på Krokens Konvalescenthem i en intervju om hur hon kom på idén att starta barnpensionat:

Hur jag kom på idén? Å, den låg ju nära till hands. Jag hade i mitt sjukvårdsarbete kommit att rätt ofta vistas på pensionat och sanatorier, och det hade då slagit mig hur olämpliga sådana ställen var för barn. På sätt och vis blevo de ju ofta gruvligt bortskämda av alla välvilliga tanter, men ändå foro de illa i många avseenden och voro många gånger inte gärna sedda gäster. Ofta voro måltiderna olämpliga, både i avseende på tider och matens sammansättning. Jag kunde inte låta bli att tycka riktigt synd om barnen.¹⁴

Citatet visar att barn före barnpensionatens införande inackorderats på andra typer av privata inrättningar tillsammans med vuxna och att barnpensionat utformades som ett speciellt barnanpassat inackorderingsalternativ.

En ibland använd synonym till barnpensionat var barnhotell, vilket betonar barnpensionaten som en semesterbetonad typ av verksamhet. Det är något som ytterligare förstärks genom att de under 1920-talet listades i Svenska Turistföreningens (STF) sammanställning över vilo- och kurorter, hotell och pensionat,¹⁵ och att de – i stället för att kontrolleras av barnavårdsnämnden och enligt barnavårdslagen – under 1940-talet reglerades av »hotell- och pensionatstadgan».¹⁶ Eftersom barnen kunde stanna längre perioder ser vi också exempel på att barnpensionaten själva betonade sin hemlighet, de skulle fungera som tillfälliga hem för barnen. Barn-

pensionat ska alltså förstås som en barnanpassad inrättning i skärningspunkten mellan vård, semestervistelse och tillfälligt boende.

EGENTLIGA BARNPENSIONAT

Det är svårt att ge en korrekt siffra på hur många barnpensionat det funnits i Sverige. Anledningarna är flera. Till att börja med var barnpensionaten privata verksamheter som inte blev officiellt registrerade. Den statliga Socialvårdskommittén gjorde visserligen i början av 1940-talet en utredning som gick igenom olika institutioner för barn och där berördes ett antal barnpensionat. Man gjorde dock ingen översikt över antalet barnpensionat, utan konstaterade i stället: »Någon tillförlitlig uppgift angående antalet egentliga barnpensionat inom riket står icke att vinna (sic.). Antalet torde dock ej överstiga något tiotal.»¹⁷

Att utredningen skriver just »antalet egentliga barnpensionat»¹⁸ pekar på en ytterligare komplicerande faktor, och det handlar om hur man har definierat barnpensionat under årens lopp. Begreppet användes på lite olika sätt och med överlappning mot andra verksamheter. I pressen beskrevs barnpensionat i anslutning till eller överlappande med såväl konvalescenthem, barnhem, koloni-verksamhet, sommarhem och inackordering i familj. Det förefaller också som att en del sådana verksamheter ibland kallades för barnpensionat och tvärtom, vilket gör det svårt att avgöra vilka verksamheter som ska räknas vid en sammanställning.

Socialvårdskommittén definierade barnpensionaten som »yrkesmässigt drivna anstalter av permanent natur»¹⁹ och Socialstyrelsen, som efter hand ökade sin kontroll av barnavårdande institutioner, höll fast vid att barnpensionat var verksamheter som hölls öppet året runt. Det var alltså sådana som de betraktade som »egentliga» barnpensionat. Liknande verksamheter som var öppna bara under delar av året räknades i stället som kolonier.²⁰ Omkring

---

EN ÖGONVITNESSKILDRING AV BARNPENSIONATET STUREHOF 1925

EN JOURNALIST MED signaturen Jochum har gett en beskrivning av hur det 1925 gick till på Sturehofs barnpensionat som drevs i en pampig herrgårdsbyggnad. Inackorderade där fanns spädbarn, »koltbarn« och så kallade »sommarbarn« vilka han beskriver som »småttingar i åldern 1 till 10 å 12 år, som behövde komma ut i sol, luft och grönska från stadens kvalmiga gator och gårdar, och som här bereddes ett idealiskt sommarhem«.

Vid besöket fanns ett tjugotal spädbarn inackorderade och med dem arbetade barnsköterskor och ammor. Spädbarnens dag såg ut på följande sätt:

»För barnpensionatets minsta inackorderingar, spädbarnen, börja dagens vedermödor redan kl. 5.45 f. m. Då skola de skötas första gången och få sitt morgonmål. Sedan går deras dag med sömn, utevistelse, mat och skötning till kl. 11 på kvällen, då de erhålla sista målet för dagen. därefter stå de i uppsikt av den sköterska som har vakten för natten. Kl. 2 f. m. serveras ett nattnål.«²¹

Så många som ett tjugotal spädbarn var inackorderade och »de små otåliga tyrannerna«, som Jochum kallar dem, ska just få mat vid hans besök. Han slås av den »öronpinande« ljudvolymen i spädbarnsavdelningen:

»Överallt i de diminutiva sängarna stirra mellan vita filter små ansikten fram, röda av allmän ilska och ansträngning, armar fäktade och små sockbeklädda fötter sparka i luften. Systrarna synas emellertid på intet sätt konstnerade av denna nervretande musik, utan fullgöra med stoiskt lugn sina plikter mot de små skrikande byltarna, och i den mån mjölkflaskorna komma på sina respektive platser, övergår crescendo i ett – åtminstone för signaturen och hans följeslagare med kameran – lisande diminuendo.«²²

Trots att spädbarnen skriker och verkar arga förefaller Jochum inte haft något att invända mot barnpensionatets arbetssätt. Snarare uttrycks beundran för den ordning och reda som råder.

I den fortsatta genomgången av barnpensionatets dagliga rutiner be-

---

skriver han tillvaron för koltbarnen och sommarbarnen:

»Koltbarnens dag börjar kl. 6.45 f.m. och varar till kl. 6 på kvällen, då de få krypa till kojs. Under den varma årstiden intaga de alltid då vädret det tillåter, sina måltider utomhus, vanligen i parken bakom corps de logis-byggnaden. Givetvis få de också tillbringa så mycket som möjligt av sin tid under lek och ras i det fria. De mera försigkomna sommarbarnen stiga upp vid åttatiden och lägga sig vanligen kl. 8 på kvällen. Deras morgonmål, som i allmänhet består av gröt eller välling, serveras strax efter uppstigningen. Så får de leka till kl. 10, då frukosten skall stå på bordet. Vid 12-tiden serveras några lättare förfriskningar, oftast nere vid badstället, om vädret tillåter friluftsbad, och vid 3-å ½ 4-tiden ringer det till middag. Ofta serveras sedan té vid 5-tiden och strax före läggdags något lättare aftonmål – ett dagsprogram, som tydligen icke är anlagt på att nedbringa kroppsvikten hos de små inackorderingarna. Faran för övergödning undanröjes emellertid av utomhusvistelsen, baden och det fria. Frånsett friluftsbaden ha smättingarna också tillfälle att taga varmbad. Barnpensionatet förfogar nämligen över tvenne rymliga, modernt inredda badrum (...). Till de dagliga grundliga tvättningar spädbarnen underkastas,

kommer ett varmbad om vintern varje, om sommaren varannan dag. Koltbarnen och sommarbarnen bada en à två gånger i veckan.«²³

I citatet finns ett stort fokus på ätande, och det går att förstå att Jochum är mycket positiv till att barnen ges så goda möjligheter till utomhusvistelse, lek och bad. Det är möjligt att andra barnpensionat hade mindre ordningssamma rutiner än Sturehof, och få verkar ha haft så många spädbarn, men exemplet ger ändå inblick i hur ett av de tidiga barnpensionaten var organiserade.

1960 kontrollerade Socialstyrelsen kvaliteten på de barnpensionat som var öppna året runt, alltså de ovan nämnda egentliga barnpensionaten. Det var vid tillfället Högbacka barnpensionat, Syster Ingrid's privata barnhem, Kolmårdens Konvalescenthem för barn, Solberga barnpensionat, Solgården, Sätergårdens skolhem och barnpension samt Björkens barnpensionat.²⁴ Noteras bör att bara hälften av dessa »egentliga« barnpensionat själva använde begreppet i sin titel.

Sättet att definiera barnpensionat så som åretruntöppna verksamheter kan delvis förklara varför Socialvårdskommittén antog att det inte fanns fler än något tiotal. Man kan helt enkelt ha missat att det fanns verksamheter som kallade sig för barnpensionat men som bedrev sin verksamhet under bara en del av året, företrädesvis sommarmånaderna. Syster Majas barnpensionat var inledningsvis ett sådant. Vid annonsstarten det andra året, 1916, meddelar barnpensionatet att det »öppnas ånyo i Maj«,²⁵ vilket tyder på att det däremellan varit stängt. Exempel på senare barnpensionat som vi vet höll öppet bara på sommaren var barnpensionatet Strandgården i Mellbystrand²⁶ och Torpa i Jönköping.²⁷

ANTALET VERKSAMMA BARNPENSIONAT I SVERIGE

I vårt arbete med att finna tidningsmaterial som handlar om barnpensionat har vi använt ordet barnpensionat som sökbegrepp i den digitala tidningsdatabasen.²⁸ Vi har då kunnat se när begreppet var vanligt i pressen och fått syn på de verksamheter som själva, i namnet på verksamheten eller i annonser, definierade sig som barnpensionat. Oavsett om de sedan var öppna året runt eller bara hade öppet under kortare perioder, och oavsett om de i praktiken drevs mer likt en koloni, sommarhem eller något annat, agerade de under benämningen barnpensionat och konkurrerade på den marknaden.

Genom mediematerialet har vi kunnat identifiera 165 barnpen-

sionat som var verksamma från 1910-talet till slutet av 1970-talet. Fem av dem låg utomlands. Av de 160 som fanns i Sverige annonserade 122 sin verksamhet med hjälp av just ordet barnpensionat. Vi fann 689 annonser publicerade mellan 1915 och 1972. I vårt vidare arbete kunde sedan ytterligare 12 barnpensionat identifieras, alltså totalt 172 stycken.²⁹

I jämförelse med offentliga institutioner för barn såsom barnhem är 172 en låg siffra, vilket indikerar att barnpensionat var en relativt marginell företeelse.³⁰ Dock är siffran ett minimum. Eftersom vi bygger en stor del av vår kartläggning på tidningsmaterial är det viktigt att komma ihåg att inte alla barnpensionat annonserade eller omnämndes i pressen. Det kan tyda på att det fanns många fler. Å andra sidan är det också möjligt att vår kartläggning ligger något i överkant, vilket beror på att enskilda barnpensionat under årens lopp kan ha bytt namn och att vi då räknat dem som flera olika verksamheter. Vi kan dessutom ha råkat dubbelräkna verksamheter på grund av att barnpensionaten inte alltid använde tydliga och konsekventa företagsnamn. Vissa annonsörer verkar ha varit privatpersoner utan företag och de angav inte alltid ett namn på sina barnpensionat. Ibland var det endast deras telefonnummer som vittnade om att två annonser kom från samma verksamhet. Andra barnpensionat hade samma eller likartade namn, vilket också gjorde dem svåra att särskilja.³¹ Så många som 47 av de annonserande 122 barnpensionaten uppger inget eller otydligt företagsnamn.

Genomgången av annonser visar att mellankrigstiden var en väldigt expansiv fas för barnpensionaten med en topp 1928 då 8 nya aktörer annonserade. Under hela 1920-talet annonserade 26 nya barnpensionat och under 1930-talet 22 stycken. Som jämförelse var det bara 8 nya aktörer under hela 1940-talet. Efter kriget verkar marknaden ha vuxit igen, då vi under 1950 finner 38 nya barnpensionat som marknadsförde sig för första gången. Enbart 1951 började så många som 10 nya barnpensionat annonsera.

På 1960-talet tunnades sedan antalet annonser ut och det fanns bara 14 nya annonserande aktörer sammanlagt under 1960- och 1970-talen.

Tabell 2.
Perioder när nya barnpensionat
började annonsera.

PERIOD	NYA ANNONSERANDE BARNPENSIONAT
1910–1919	4
1920–1929	26
1930–1939	22
1940–1949	18
1950–1959	38
1960–1969	13
1970–1979	1

Genom att granska annonser över den här långa tidsperioden ser vi hur vissa barnpensionat återkommer år efter år. Syster Majas barnpensionat, som var den första annonsören 1915, publicerade över åren hela 64 annonser fram till och med 1932. Det är alltså ett exempel på ett barnpensionat som var igång under en väldigt lång tid.

Annonspublikationerna var flest under 1950-talet, med en topp 1955 då särskilt Hasseluddens barnpensionat annonserade flitigt. Mellan 1955 och 1959 publicerade de sammantaget 104 annonser, vilket gör dem till den aktör som är mest frekvent i materialet. And-

ra, 50 av de 122 barnpensionaten, annonserade bara en enda gång. Det gäller exempelvis annonsen som publicerades av fru Inga-Britt Holm 1972 och som utgör materialets sista barnpensionatsannons (bild 24).

VARFÖR BARN INACKORDERADES PÅ BARNPENSIONAT

Frågan om varför föräldrar anlidade barnpensionat kan besvaras på flera olika sätt, och för varje individuellt barn finns väl sin särskilda anledning. När Socialvårdskommittén sammanställde orsakerna till att barn inackorderats vid åtta barnpensionat under året 1940 uppgavs miljö- och luftombyte som den främsta orsaken. Att barnet var sjukt, svagt eller svårfostrat uppgavs också som viktiga skäl. Allt detta är anledningar som antyder att det var för barnets skull som barnen inackorderats på barnpensionaten, och kanske var det ibland så, men den sammantaget största andelen orsaker som uppgavs hade att göra med att föräldrarna, eller egentligen modern, saknade tid eller möjlighet att se efter barnet. Detta på grund av sjukdom, behov av vila, resa, förvärvsarbete, förlossning eller skilsmässa.³² Även i annonserna för barnpensionat är det ofta som lämplig passning vid tillfällen när mamma är sjuk, väntar barn, har flyttningsbestyr, arbetar, måste resa bort, vila upp sig eller åka på semester som barnpensionaten föreslås.

Tabell 3.
Orsaker till inackordering på barnpensionat
under året 1940 enligt de åtta barnpensionat
som undersöktes av Socialvårdskommittén.

ORSAKER TILL INACKORDERING PÅ BARNPENSIONAT	ANTAL BARN
1. Miljö och luftombyte	76
2. Annan orsak eller ej uppgiven	73
3. Barnets sjukdom, eller svaghet, svårfostrat	51
4. Moderns sjukdom eller behov av vila	41
5. Föräldrarnas eller moderns resa	32
6. Moderns förvärvsarbete	30
7. Moderns vistelse å B.B.	11
8. Föräldrarnas skilsmässa	6
SUMMA	320

Källa: SOU 1944:34, s. 65–66.

I Socialvårdskommitténs utredning noteras att inte alla barnpensionatsföreståndare har kunnat svara på frågan om orsakerna till inackorderingen av de barn som befunnit sig på deras barnpensionat. För 73 av de 320 barn som ingick i Socialvårdskommitténs sammanställning av barn på barnpensionat saknas uppgifter om varför barnen vistades där, vilket redovisades som »Annan orsak eller ej uppgiven«. Det antyder att föräldrarna inte nödvändigtvis berättade för föreståndaren om de omständigheter som föranledde en inackordering. Med detta i åtanke bör man även betrakta de upp-

givna orsakerna som något osäkra. Det är inte säkert att känsliga anledningar som rörde familjens privatliv var något som föräldrarna ville berätta, och vi vet inte hur mycket de eventuellt justerade sanningen kring orsakerna till inackorderingen i mötet med barnpensionatsföreståndaren.

Socialvårdskommittén frågade även de åtta barnpensionaten hur länge barn varit inackorderade under 1940. Föreståndarna uppgav att av totalt 320 barn stannade 27 mindre än en vecka, 68 stannade 1–2 veckor, 37 stannade 2–3 veckor, 33 stannade 3–4 veckor, 88 stannade 1–2 månader, 38 stannade 2–3 månader, 11 stannade 3–6 månader och 18 stannade ett halvår eller längre.³³ Utifrån detta kan vi slå fast att det verkar ovanligt att barn inackorderades på barnpensionat kortare än två veckor. Men vi vet inte hur representativa just de här barnpensionaten, och just det här året, var för barnpensionat i stort. Inte heller vet vi hur ofta samma barn kom tillbaka för nya vistelser. Utifrån intervjumaterial har vi upplysningar om att vissa barn återkom till samma barnpensionat många gånger.³⁴

KLASS OCH MÅLGRUPP

Målgruppen för barnpensionaten verkar, särskilt under de första åren, ha varit en välbärgad övre medelklass, något som exempelvis antyds av Svensk-Franska barnpensionen som annonserade efter »barn från bildade hem« (bild 17). Prisuppgifter i annonser visar också att det var dyrt att inackordera barn på barnpensionat. Det kan vi se vid en jämförelse mellan uppgifterna i en annons (bild 18) och en jobbannons (bild 19) från Källans barnpensionat publicerade 1946. Priset för att inackordera ett barn en månad var då enligt annonsen 200 kronor medan den månadslön som jobbannonsen erbjöd den eftersökta köksan var 150 kronor. Det kostade alltså mer att ha ett barn boende på barnpensionatet än vad köksan som skulle arbeta där skulle få i lön. Vi kan därför utgå från att ar-

Bild 17. Den första barnpensionatsannonsen som innehåller en bild av ett barn. *SvD* 12/5 1928, s. 23.

Bild 18. Källans barnpensionat skriver ut priset 200:- per månad. *SvD* 19/8 1946, s. 16.

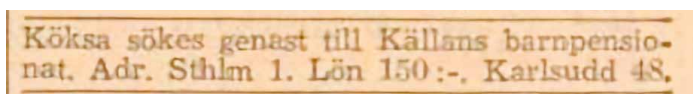

Bild 19. Källans barnpensionat annonserar efter en köksa och erbjuder lönen 150:-. *DN* 5/6 1946, s. 34.

betarkvinnor i samma samhällsklass som en köksa sällan hade råd att ha sina barn på barnpensionat.

En anledning till att välbärgade föräldrar blev en viktig målgrupp för barnpensionaten kan ha att göra med tidens förändrade villkor för husmödrar. I början av seklet höll sig de högre samhällsklasserna med olika typer av hemhjälp, vilket avlastade husmödrarna. Det

förändrades under 1940-talet då allt färre unga kvinnor tog huslig tjänst.³⁵ Det uppstod hembiträdesbrist och dessutom infördes 1944 den arbetstidsreglerande så kallade hembiträdeslagen. Konsekvensen blev att hushållerskors, hembiträdens och barnjungfrurs barnpassande tjänster inte blev lika flexibla och tillgängliga för familjerna de arbetade hos.³⁶ Det i sin tur innebar en ökad arbetsbörda för husmödrarna och skapade ett nytt barnpassningsbehov i över- och medelklassfamiljer. Barnpensionat kan därmed betraktas som en typ av institution som fyllde ett behov som hemarbetande personal tidigare tillgodosatt.³⁷

En annan förändring under perioden var införandet av rätt till allmän semester 1938.³⁸ Den innebar att många fler än tidigare kunde ge sig iväg på längre semesterresor. Det var dock inte självklart att barnen skulle följa med på sådana resor, vilket vi återkommer till.³⁹

En grupp som inte inkluderades när rätten till semester infördes var husmödrarna, alltså hemmafruar vars arbete bestod i att ta hand om barn och hushåll. Röster höjdes dock för att även de borde ha rätt till semesterledighet och ges möjlighet att få vila upp sig. Under 1940- och 1950-talen lyftes barnpensionat fram som en sådan lösning. Argumentet var att om deras barn inackorderades på barnpensionat kunde hemmafruarna få avlastning och ha ledigt från det arbete som barnen innebar.⁴⁰

Även ökningen av förvärvsarbetande kvinnor under perioden kan ha påverkat efterfrågan på barnpensionat. För dem som arbetade utanför hemmet blev barnens långa sommarlov ett problem då skolan inte längre fungerade som passning. Just barnpassning över sommarlovet då de förvärvsarbetande mödrarna inte själva hade semesterledigt var ett bekymmer som återkommande dryftades i pressen och för vilket barnpensionat framhölls som en lämplig lösning.⁴¹ Vi har också sett flera exempel på att barn som var inackorderade hade mödrar som förvärvsarbetade, om än inte i låglöneyrken utan framför allt inom konstnärliga områden.⁴²

Bild 20. Annonser med rubriken »Föräldrar«. SvD 5/11 1938, s. 21.

Bild 21. Annonser för Fru Kåhres barnpensionat. SvD 20/9 1934, s. 10.

Som vi redan påpekat var barnpassning en fråga för kvinnor. I artiklar som nämner barnpensionat var det huvudsakligen modern som förväntades lösa eventuella barnpassningsbehov. Vi har dock sett exempel på att fäder var drivande i inackorderingen av barn på barnpensionat.⁴³ I barnpensionatens annonser nämndes sällan den tänkta målgruppen explicit men vi ser exempel på annonstilltal med ett anrop för att locka rätt läsare att få syn på annonserna på de tättskrivna annonssidorna. Ord som förmyndare⁴⁴ och föräldrar (bild 20) utgör könsneutrala tilltal som användes ett antal

gångar. Ordet mödrar användes enbart av Fru Kåhres barnpensionat 1934 (bild 21). Med tanke på att tidigare forskning pekat på att historiskt annonsmaterial som har med barn att göra oftast var riktat till mödrar,⁴⁵ är det förvånansvärt lite. Möjligen betraktades konsumtion som rörde barn som så självklar kvinnokonsumtion att det inte behövde skrivas ut. En annan tolkning är att de som drev barnpensionat ansåg att inackordering, till skillnad från annan konsumtion relaterad till barn, var av intresse även för fäderna, och att man därför inte ville rikta sitt tilltal alltför kraftfullt enbart mot mödrarna.⁴⁶ Någon annons riktad särskilt till fäder finns dock inte och det är först 1965 som de uttryckligen nämns. Då utropar rubriken till ett namnlöst barnpensionat: »Mammor o. pappor. Se hit!«.⁴⁷ Möjligen ansåg man att beslut om barnpensionatsvistelser skulle fattas av föräldrar tillsammans.

FRISKA MEN NÅGOT KLENA STADSBARN PÅ LANDSBYGDEN

Många av de tidiga barnpensionaten drevs av sjuksköterskeutbildade kvinnor. Deras sjukvårdskompetens lyftes gärna fram som en viktig kvalitetsaspekt i barnpensionatens annonser och det var vanligt att läkare gick i god för verksamhetens kvalitet. Vid en del barnpensionat gjordes även läkarundersökningar på de inackorderade barnen. Men trots kopplingen till sjukvård – och trots att barnpensionatsföreståndarna ofta var sjuksköterskor – ville barnpensionaten ha friska barn som inackorderingar. Vi har sett flera annonser som explicit säger att sjuka, och framför allt tuberkulos-sjuka, barn inte var välkomna. Däremot kunde barnen vara »klen« och behöva vila upp sig. Fram till slutet av 1930-talet nämns det klena barnet uttryckligen i barnpensionatens annonser. Begreppet klen är dock vagt och ligger någonstans mitt emellan att vara fullt frisk och sjuk – eller kanske är man varken frisk eller sjuk. I det här

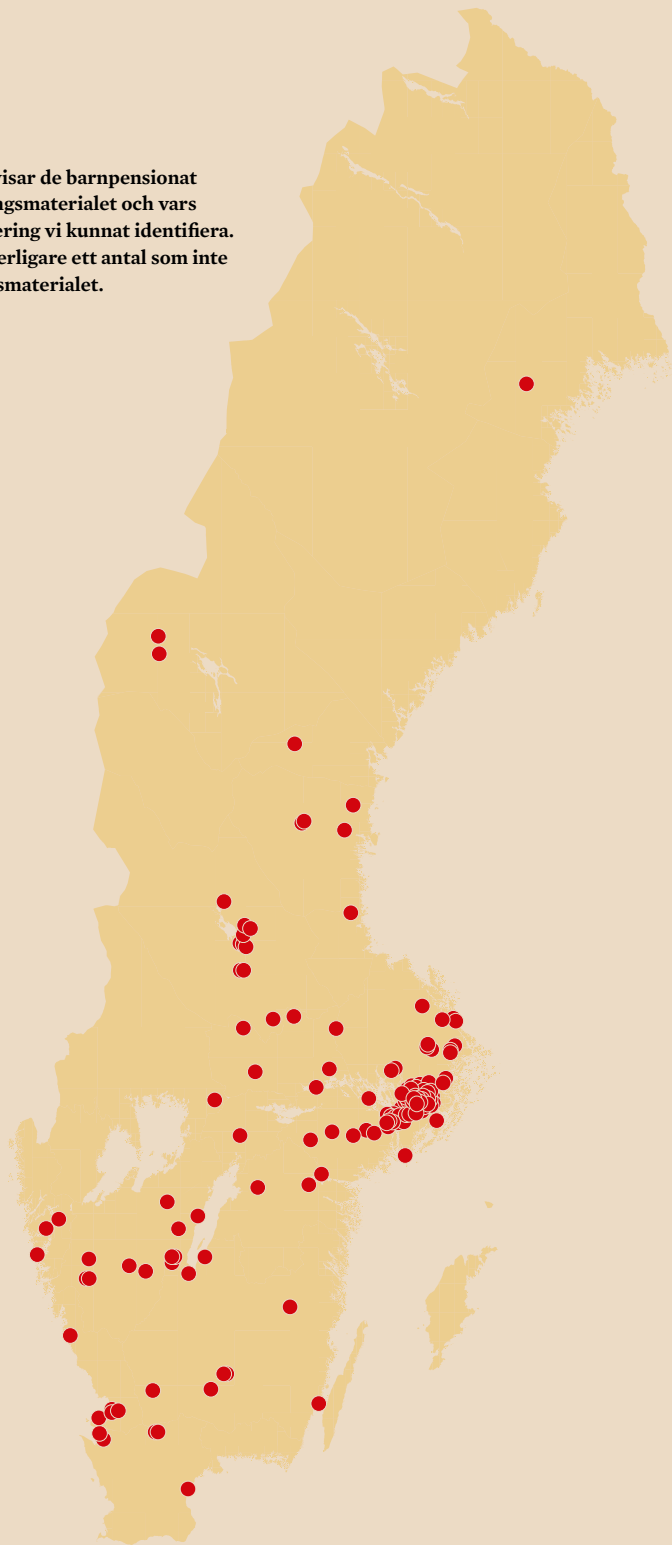
sammanhanget knyter begreppet klen an till de feriebarnsinackorderingar och sommarkolonier dit fattiga, undernärda barn skickades för att äta upp sig.⁴⁸

God, riklig och stärkande mat framhölls ibland i barnpensionatens annonser. Men eftersom barnpensionaten framför allt vände sig till välbärgade familjer där barnen kunde äta sig mätta får vi utgå ifrån att maten betraktades som en kvalitetsaspekt och att klen var ett begrepp som kunde inkludera annat än hungerproblematik. Också mätta barn från de övre klasserna kunde vara fysiskt svaga och behöva komma hemifrån för att få nya krafter. Bergsjö Barnpensionat skriver i en annons att de »mottager barn i alla åldrar som äro i behov av en stärkande landsvistelse»⁴⁹ och Fru Kåhres barnpensionat skriver att en vistelse lämpar sig för »Klena Skolbarn, som ej tåla stadsluften».⁵⁰ Här härleds alltså inte klenhet till brist på mat utan till dålig stadsluft. Det visar vidare att just stadsbarn var en särskilt intressant grupp för de kommersiella barnpensionaten.

Framför allt var Stockholmsbarn en viktig grupp, vilket syns genom att barnpensionaten, oavsett placering i landet, främst annonserade i de Stockholmscentrerade tidningarna *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet*. Ett par annonsörer ordnade dessutom med resor från Stockholm. Ett jämtländskt barnpensionat meddelade exempelvis att de personligen hämtar och lämnar barnen i Stockholm,⁵¹ och Bruntegården i Rättvik skrev att deras personal hämtar upp barn på Stockholmsvaruhuset NK varje lördag.⁵²

När vi på en karta har markerat ut de orter där vi vet att det över åren fanns barnpensionat ser vi en koncentration i Mellansverige (karta 2). Många är samlade runt Stockholm. Där förefaller Rönninge ha varit ett nav, där vi över åren ser fem olika annonserande barnpensionat: Syster Majas, Ellenhills, Sandbäcks och Högbacka barnpensionat samt ett barnpensionat utan namn. Det finns också flera stycken kring semesterorter längs kust- och fjälltrakter. Vi kan utgå ifrån att dessa var strategiskt placerade så att föräldrar-

Karta 2. Kartan visar de barnpensionat som finns i tidningsmaterialet och vars geografiska placering vi kunnat identifiera. Vi känner till ytterligare ett antal som inte nämnts i tidningsmaterialet.

na skulle kunna lämna sina barn där innan de själva semestrade i närområdet eller åkte vidare på egna resor. Flera barnpensionat låg i Dalarna, exempelvis Ida Wahlstedts barnpensionat i Leksand, Bruntegården i Rättvik, Sätergårdens skolhem och barnpension i Vikarbyn, Kullen i Tällberg samt Krokens barnpensionat och Björken som båda låg i Söderbärke.

SUBVENTIONERADE PRISER OCH SAMHÄLLSVISIONER

Majoriteten av barnpensionaten drevs av kommersiella aktörer och sådana var inledningsvis ensamma om att annonsera. Efter hand tillkom ett mindre antal som drevs i annan regi och till subventionerade priser. Först ut var Hyresgästernas sparkasse- och byggnadsförening (HSB) som under 1930-talet – förutom lekstugor och daghem – startade minst två barnpensionat i anslutning till sina nyproducerade lägenhetshus i Stockholm.⁵³ De fungerade främst som service till de egna medlemmarna,⁵⁴ men 1947 annonserade de även externt.⁵⁵

HSB:s barnverksamhet drevs av klassutjämning och ideologiska snarare än kommersiella bevekelsegrunder. Man ville bidra till en lättad arbetsbörda även för arbetarklassens kvinnor.⁵⁶ Det var något som fick kosta, och det var därför de subventionerade barnpensionatsavgifterna.⁵⁷ Det beslutet tyder på att barnpensionat passade i HSB:s samhällsvision där barnpassning ansågs vara en angelägenhet för fler än enbart föräldrarna. Något liknande uttryckte storföretaget ASEA när de 1942–1943 startade barnpensionat bland servicefunktionerna i sitt nybyggda bostadsområde Aseastaden i Västerås,⁵⁸ och Korsnäs A.B. som ordnade barnpensionat under sommarmånaderna för sina anställdas barn.⁵⁹ Det fanns dock andra aktörer som inte stöttade barnpensionaten som idé.

Den fackliga Landsorganisationen (LO) ska 1951 ha träffat re-

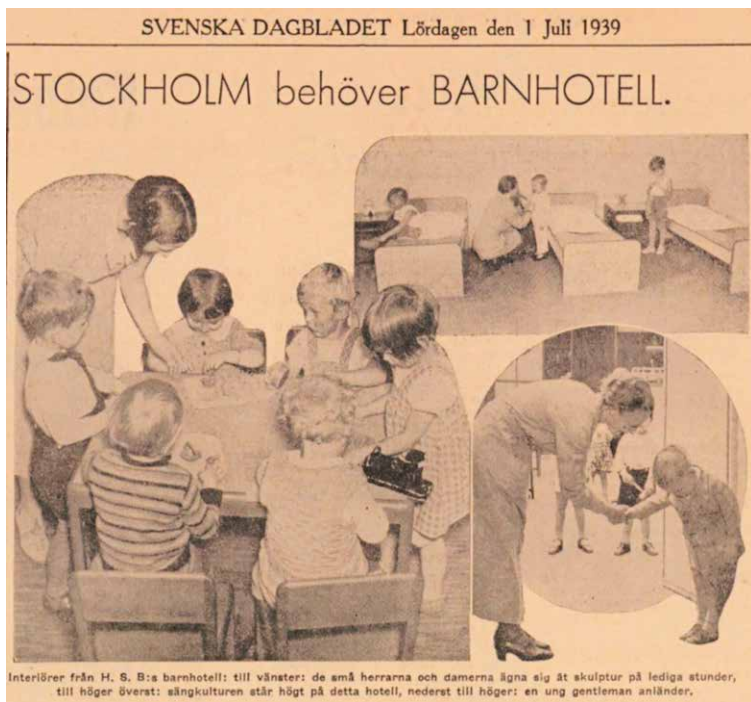

Bild 22. Bilder från HSB:s barnpensionat. Utsnitt ur SvD 1/7 1939, s. 10.

geringen och då diskuterat semesterfrågan för hemarbetande husmödrar. LO avfärdade barnpensionaten, liksom semesterhem och husmodersvikarier, som lösning på hemmafruarnas semestersituation. De menade att samhället i stället skulle koncentrera sig på att »lätta arbetsbördan för förvärvsarbetande husmödrar med minderåriga barn. Därvid kommer främst i åtanke daghemsfrågan, som nyligen blivit föremål för statlig utredning.«⁶⁰ LO stöttade alltså istället en satsning på daghem i offentlig regi. Sedermera blev det just daghem som offentliga medel satsades på, något som utmärkte Sveriges småbarnspolitik.⁶¹

Vi har i tidningsartiklar sett att flera stadsfullmäktige behandlat

Bild 23. Femårige Björn anländer till HSB:s barnpensionat. 1940–1950-tal. Fotograf okänd. Bild från HSB Riksförbundets arkiv hos Centrum för Näringslivshistoria.

motioner om barnpensionat men att kommuner och landsting sällan verkar ha drivit några sådana verksamheter. Ett undantag är barnpensionatet Torpa i Jönköping. Det öppnades sommaren 1950 för att ge husmödrar semester. Man använde den lokal som under terminerna var barnträdgård, och det fungerade så att husmödrar kunde inackordera barn mellan 2 och 7 år under en tvåveckorsperiod. Själva skulle de då vara lediga och göra annat. Priset var 1,50–3,00 kronor per barn och dag relativt föräldrarnas inkomster. Kommunen och landstinget stod sedan för de resterande cirka 11 kronor som inackordering- en egentligen kostade.⁶²

PROBLEM OCH INSPEKTIONER

Efter hand rapporterades om problem med barnpensionat. Exempelvis brann ett ner 1941. Inga barn kom till skada men det blev en rätts sak och ägarinnan dömdes till dagsböter för oaktsamhet.⁶³ I en frågespalt för föräldrafrågor publicerad 1943 sades ett föräldrapar dra sig för att sända sitt barn till barnpensionat eftersom »man hör en del om vanvård vid barninstitutioner».⁶⁴ Missförhållanden upptäcktes också på ett barnpensionat 1955 och det fick stänga, vilket berodde på orenlighet och bristande säkerhet utomhus.⁶⁵

Hur barn själva upplevde att vistas på barnpensionat undersöks av Klara Andersson i hennes kommande avhandling, vilket kom-

mer att ge en fylligare bild av vad barnpensionat egentligen var för institutioner.⁶⁶ Vad vi än så länge vet från vittnesmål publicerade i tidningar och radio är att det visserligen fanns barn som uppskattat sin barnpensionatsvistelse,⁶⁷ men att andra berättar om det som en hemsk tid. De längtade hem och upplevde både dålig vård, otrygghet och kränkningar.⁶⁸ Där finns exempel på barn som tvingades äta mat som de inte tålde, inte fick eksem behandlade och som fick ligga i nedkissade lakan.⁶⁹

Även det allra värsta, nämligen att ett barn dog till följd av misskötsel, skedde vid ett barnpensionat. Det var på Astrids barnpensionat som 1947, mindre än ett år efter att det annonserat som nyöppnat,⁷⁰ tvingades att slå igen efter att en pojke dött där. I en tidningsartikel berättas att modern ringt för att höra hur det stod till med pojken, fick svaret att han mådde förträffligt, men nästa dag dog han i maginfluensa. En annan mamma intervjuades om missförhållandena och sade: »När jag lämnade in honom var han A-barn, men nu var han blek, sjuk och så mager att jag inte trodde han var min pojke. Att han blivit utsatt för vanvård låg i öppen dager.« Det höga priset (10 kr/dag) hade hon tolkat som en garant för god kvalitet.⁷¹ I en artikel om händelserna nämns att Göta Rosén liksom Socialstyrelsens generaldirektör Ernst Bexelius, och representanter för Länsstyrelsen och Nacka barnavårdsnämnd närvarade vid den inspektion som följde och där konstaterades en rad missförhållanden.⁷²

Under de kommande åren publicerades sedan ett antal artiklar som nämnde lagskärpningar och inspektioner. Det var dock inte alltid med en positiv ton som man skrev om myndigheternas försök att kontrollera kvaliteten och säkerheten på barnpensionaten. Där fanns även kritik kring vad det var som de så kallade inspektriserna bedömde när de kom på besök och ett ifrågasättande av huruvida det gjordes för många inspektioner. Kanske skapade de besvär för dem som drev privata små barnpensionat och kolonier? Inspektris

Ragnhild Berglind, som ett antal år senare blev direktör för Allmänna Barnhuset,⁷³ fick i en tidningsintervju 1948 frågan:

... hur är det med barnkolonierna som stängs »i onödan« och de små privata, utmärkta barnpensionaten som blir så trötta på det ideliga inspekterandet att de helt sonika slår igen och lämnar bemedlade föräldrar utan möjlighet att vid t.ex. sjukdom sända bort sina barn i några veckor?»⁷⁴

Berglind svarar att hon förstår att inspektionerna kan vara irriterande för dem som sköter barn bra, men hon tycker att de måste förstå att inspektioner behövs för det allmännas bästa. Alla måste inspekteras lika och det går ju inte att ha olika bestämmelser för »bra« och »dåliga« barnpensionat. De skulle enligt henne leda till ännu mer irritation.⁷⁵

Ett par år senare publicerades en intervju med den före detta barnpensionatsägarinnan Greta Werner där det berättas att hon stängt sin verksamhet i Vittsjö och är beredd att sälja. Hon sade då att det beror på att det blivit omöjligt att få tag på kvalificerad personal, men framför allt kritiserar hon hur inspektionerna görs och att inspektriserna kräver alltför stort utrymme per barn. Hon ställde sig också kritisk till att myndigheterna bestämt att inackorderingspriset för barn över två år skulle vara 7,30 kronor och 6,85 kronor för dem under 2 år, när det var de minsta som krävde mest personal.⁷⁶

Vid den här tiden gällde att barnpensionat som var öppna bara en begränsad del av året räknades som koloni och inte behövde något tillstånd. Men de hade anmälningsskyldighet, vilket innebar att vissa krav skulle uppfyllas. Länsstyrelserna kunde göra inspektioner och skulle känna till barnavårdsanstalterna i sitt län, oavsett om de var privata eller ej och oavsett om de var öppna bara under en kortare del av året. Privatpersoner som tog emot barn i sina hem behövde inte tillstånd och hade anmälningsskyldighet endast om de anställde personal.⁷⁷

1960- OCH 1970-TALENS BARNPENSIONAT

Under 1960-talet var det bara 13 nya barnpensionat som annonserade och under 1970-talet ett enda nytt barnpensionat. Vi ser här en snabb nedgång i barnpensionatens popularitet. Begreppet barnpensionat förändrades dessutom då det började användas för en större bredd av verksamheter. Detta eftersom även hjälporganisationer som Frälsningsarmén⁷⁸ och Stockholms Blåbandsföreningar⁷⁹ startade institutioner som de kallade barnpensionat. Dessutom hade sjukhusen i Stockholms- och Uppsalatrakten under ett flertal somrar på 1960- och 1970-talen svårt att rekrytera sjukvårdspersonal. För att lösa sommarmånadernas personalbrist gjordes därför insatser för att rekrytera hemmafruar som tidigare arbetat som sjuksköterskor. Ett sätt att göra det var att som löneförmån ta hand om deras barn.

Först ut var Stockholms stads sjukvårdsstyrelse (sedermera Stockholms Läns Landsting) som 1965 startade barnpensionatet Hammargården i Roslagen för sin semesterpersonal. Där kunde semesterpersonalen inackordera sina barn medan de själva först arbetade och sedan någon ytterligare vecka därefter kunde ta semester på egen hand.⁸⁰ De hemmafruar som rekryterades som sjuksköterskor för att lösa sommarmånadernas personalbrist erbjöds alltså att som en jobbförmån inackordera sina barn på barnpensionat som enkom öppnats för den här situationen.⁸¹ Då var kostnaden en helt annan än hos de kommersiella barnpensionaten. Det kan vi se genom att jämföra med det kommersiella Ströms barnpensionat som 1965 tog ett dygnspris på 22 kronor (245 kr i 2023 års penningvärde)⁸², det kommersiella Skälby barnpensionat som tog 30 kronor (334 kr)⁸³ medan det som jobbförmån bara kostade 5 kronor (56 kr) per dag och barn.⁸⁴

Sjukvårdens brist på sommarpersonal kom att bli långvarig, vilket ledde till att fler barnpensionat startades utifrån samma premisser, och att de också lyftes fram i jobbbannonser (ex. bild 12 och bild 13),

Bild 24. Den sista annonsen för barnpensionat. DN 20/6 1972, s. 34.

ända till och med 1975. Därmed blev dessa barnpensionat för sjukvårdsanställdas barn några av de allra sista barnpensionaten i landet.

Vad gäller de helt privata barnpensionaten så är den sista dagstidningspublicerade annonsen för ett sådant publicerad 1972 (bild 24) och vi vet att barnpensionatet Björken i Söderbärke fanns kvar till 1978.⁸⁵ Om det fanns ännu några fler vid den här tiden är oklart. Vi kan bara konstatera att sökträffarna på ordet barnpensionat i databasen *Svenska dagstidningar* blev allt färre för att sedan helt upphöra under 1970-talet. Det är en indikation på att också verksamheterna upphörde, alternativt omtalades på andra sätt än tidigare.

AVSLUTNING

Att det fanns en marknad för långtidsbarnpassning då föräldrar inte kunde eller ville ta hand om sina barn måste förstås i relation till samhällsomvandlingar som samtidigt pågick. Det här var en tid då det saknades etablerade former för barnomsorg och många olika varianter av barnpassning prövades och etablerades. Det betyder att barnpensionat var ett alternativ till privata barnsköterskor, barnkrubbor, barnträdgårdar, arbetsstugor, daghem och andra institutioner för barnpassning som existerade och etablerades under samma tid. De mindre bemedlade som behövde långtidsbarnpassning eller hade klena barn kunde erbjudas att skicka sina barn på

koloni, medan välbärgade föräldrar behövde hitta andra lösningar.⁸⁶ Svårigheten för dem att ordna med barnpassning i hemmet var något nytt. Nytt var också att arbetare fick semester och att det aktualiserade frågan om att även hemarbetande kvinnor behövde vila från det arbete som hemmet och barnens skötsel innebar.

Många aktörer ville vara med och forma samhället under den här tiden, och många var beredda att ta sig an barn. Vi ser framför allt att det var enskilda entreprenörer som drev och tjänade pengar på barnpensionat och att det var de privata kommersiella barnpensionaten som var både först och flest. Mindre vanligt var att organisationer, företag och kommuner eller landsting drev barnpensionat och skälen var då andra än att tjäna pengar, de fungerade snarare som en tjänst till samhället. Att sådana organisationer valde ordet barnpensionat för att beteckna verksamheterna säger något om att det var ett begripligt ord med positiv klang. Rent praktiskt kanske likheterna med andra typer av barnpassningsverksamheter så som kindergarten, barnparkering, barnhem eller läger var lika stora, men man valde ordet barnpensionat.

Hur olika barnpensionatens dagliga verksamhet var beroende på vilken aktör eller enskild individ som drev dem – och när – vet vi inte. Men oavsett hur olika de än kan ha varit, utgjorde de tillsammans ett inspel i organiserandet av det svenska välfärdssamhällets barnpassning. Genom sin blotta existens drev de formerna för den svenska barnpassningen framåt och testade gränserna för vilken typ av barnpassning samhället i fortsättningen ville ha – och det visade sig inte vara barnpensionat.